

متن گزارش
آقای دکتر محمد مصدق نخست وزیر

در جلسه
۳۰ مرداد ۱۳۳۰ مجلس شورای ملی و سنا

راجع بجزریان مذاکرات

هیئت نمایندگی دولت انگلیس
بریاست آقای استوکس مهرداد سلطنتی

تهران، ۱۸ شهریور ۱۳۳۰

در جلسه ۱۲ مرداد مجلس سنا و ۱۳ مرداد مجلس شورای ملی جریان مذاکرات و مکاتباتی که پس از ورود جناب اورل هریمن نماینده مخصوص حضرت رئیس جمهور کشورهای متحده آمریکا منتهی بآمدن هیئت نمایندگی دولت انگلستان بوکالت از طرف شرکت سابق نفت انگلیس و ایران و شناسائی اصل ملی شدن صنعت نفت برطبق تعریف قانون ایران گردید بطور مشروح بعرض نمایندگان محترم مجلسین رسید.

اینک لازم میدانم جریان مذاکراتی را که از آن تاریخ تا کنون با هیئت نمایندگی انگلستان صورت گرفته بعرض آقایان نمایندگان محترم برسانم:

بطوری که آقایان استحضار دارند هیئت نمایندگی انگلستان بریاست جناب استوکس مهربار سلطنتی در تاریخ ۱۲ مرداد وارد تهران شدند.

ازطرف دولت ایران برای مذاکره با هیئت مزبور هیئت نمایندگی بشرح ذیل معین گردید:

۱ - ازطرف دولت آقای وارسته وزیر دارائی بسمت ریاست و آقای دکتر کریم سنجابی وزیر فرهنگ عضو هیئت.

۲ - بدرخواست دولت و ازطرف هیئت مختلط آقایان دکتر متین دفتری و دکتر شفق نمایندگان سنا و اللهیار صالح و دکتر شایگان نمایندگان مجلس شورای ملی بعنوان عضو هیئت نمایندگی انتخاب گردیدند.

۳ - آقای مهندس حسینی عضو مشاور هیئت.

در اولین جلسه مذاکرات که در تاریخ دو شنبه ۱۴ مرداد در قصر صاحبقرانیه تشکیل گردید پس از تبادل تعارفات متداوله آقای استوکس مهربار سلطنتی توضیحاتی راجع بمبنای مذاکرات اظهار داشته و اصول بیانات خود را بصورت یادداشتی به هیئت نمایندگی ایران تسلیم کردند که متن آن بقرار ذیل است:

متن اظهارات رئیس نمایندگان دولت پادشاهی انگلستان بتاريخ ۶ اوت ۱۹۵۱

مهربار سلطنتی بدو از دولت ایران نسبت بحسن استقبال و پذیرائی صمیمانه‌ای که در موقع ورود هیئت نمایندگی بتهران از ایشان و سایر اعضاء هیئت شده بود تشکر نموده و این را بمنابه نشانه خوبی از بهبودی حاصله در مناسبات بین دو کشور تلقی نمود.

سپس اظهار داشت که دولت متبوعه او کمال اشتیاق را بدیدن چنین محیط مناسبی داشته و امیدوار است که این امر مقدمه یکدوره طولانی دوستی و همکاری بین دو کشور بوده باشد. چه نیکو گفته شده است که دو دوست قدر دوستی را پس از اینکه مدتی بر اثر نزاع جزئی قطع رابطه نمودند بهتر شناخته و بر استحکام روابطشان افزوده میگردد.

مستر استوکس سپس وارد جهات و دلائل آمدن هیئت نمایندگی انگلستان به ایران گردید و چنین گفت: غرض ما از آمدن بایران افتتاح باب مذاکرات بوکالت از طرف شرکت نفت طبق فرمولی که بوسیله آقای هریمن بوکالت ازطرف دولت شاهنشاهی ایران تسلیم دولت پادشاهی انگلستان گردیده میباشد بطوریکه

دولت پادشاهی انگلستان از این فرمول استنباط کرده است اصل ملی شدن صنعت نفت را در ایران طبق قانون مورخ بیستم مارس ۱۹۵۱ برسمیت می‌شناسد که مفاد آن بشرح ذیل است:

کلیه عملیات اکتشافی و استخراج و بهره‌برداری از منابع نفت ایران بایستی تحت اختیار دولت شاهنشاهی ایران بوده باشد.

هیئت نمایندگی که بریاست او بایران آمده است در نظر دارد این قانون را وسیله‌ای برای بحث و مذاکره تا آنجائی که مربوط بمنافع بریتانیا میباشد قرار بدهد. منافع مذکور خیلی وسیع و پردامنه میباشد منجمله تعداد چهل هزار نفر دارندگان سهام تحت تأثیر این قانون جدید قرار میگیرند و دولت پادشاهی انگلستان نیز مصمم است که در حفظ منافع خود بکوشد.

مهردار سلطنتی اطمینان دارد که اصولاً بین منافع ایران و منافع دولت بریتانیا تضاد و تناقضی وجود ندارد زیرا برای هر دو کشور نهایت اهمیت را دارد صنعت بزرگی که با همکاری یکدیگر بنیان نهاده اند ادامه یافته و رونق خود را از دست ندهد و بعقیده ایشان یگانه راه حصول این هدف همکاری بین دو کشور میباشد و هرگاه این همکاری متوقف گردد دارای عواقب وخیمی برای صنعت نفت و کشور ایران خواهد بود و هیچکس مگر کمونیسم جهانی از این وضعیت منتفع نخواهد شد.

هیئت نمایندگی انگلستان با پیشنهادات مشخص و جامعی نیامده است بلکه میل آنها بر این بوده که با مشورت با هیئت نمایندگی دولت شاهنشاهی شالوده یک مشارکتی را طرح ریزی نمایند که بعقیده دولت پادشاهی انگلستان برای حسن اداره صنعت عظیم نفت ایران حائز اهمیت میباشد ولی در عین حال لازم میدانند که دو نکته را مؤکداً اظهار نمایند که بایستی طرفین بطور دائم آنها را در مد نظر داشته باشند.

در وهله اول بایستی فوریت تجدید فعالیت در صنعت نفت را مؤکداً اظهار نماید و در وهله ثانی این نکته را بایستی در نظر گرفت که هر راه حلی که بآن دست یابی پیدا شود بایستی با اصول نصفت و عدالت منطبق بوده و از روی کمال بی غرضی بآن رسیده باشیم.

اما در مورد احتیاج شدید و فوری بتجدید فعالیت و جریان نفت بدنیای خارج آقای استوکس نکات ذیل را بیان نمودند:

الف - ادامه یافتن جریان نفت بخارج برای اقتصاد عمومی ایران نهایت اهمیت را دارد. دسته کارشناسان انگلیسی که ادامه فعالیت صنعت نفت متکی بآنها می باشد هرگاه تأخیری در شروع کار بشود پراکنده خواهند شد و نخواهیم توانست آنها را برای مدت مدیدی گرد هم نگاهداری نمایم زیرا هم اکنون کارشناسان مزبور اعلام داشته اند که حاضر نیستند در مؤسسه ای که طبق قضاوت آنها از روی صد درصد اصول فنی و اداری نمیگردد بخدمت خود ادامه دهند.

ب - کشتیهای نفتکش که در گذشته برای ایران خدمت میکردند عاجلاً در جاهای دیگر اشتغال بکار داشته و برای مشتریان معمولی نفت ایران مواد سوخت حمل و نقل میکنند.

ج - در مدت کوتاهی (که ممکن است از چند هفته تجاوز نکند) شرکتهای نفت دنیا برای بدست آوردن مقادیر بیشتری از نفت از کشورهایی سوای ایران محتمل است ترتیباتی بدهند که خود را از نفت ایران بکلی بی نیاز بسازند.

در این زمینه مشارالیه توجه هیئت نمایندگی ایران را بمقاله‌ای که در موضوع تعویض نفت ایران از سایر منابع در تاریخ اول اوت ۱۹۵۱ در «فایننشیل تایمز» لندن منتشر شده بود معطوف داشت.

د - بقرض اینکه کلیه موانع و مشکلات موجوده در راه شروع مجدد استخراج و تولید نفت بلافاصله از بین برده شود معذالک کلیه ارزشش تا ده هفته وقت لازم خواهد بود تا اینکه بتوان دستگاه آبادان را بطور کامل برآه انداخت.

آقای استوکس اظهار داشت که جای نهایت تأسف است که با وجود این مخاطرات دولت ایران بر حسب ظاهر تصمیم گرفته است که از نقطه نظر اقتصادی هر تکب خود کشی بشود که ممکنست منجر بانقلاب و کمونیسیم بشود. بعقیده ایشان بموجب ضرب‌المثل فارسی که از روزهای طفولیت بیاد دارد وغالباً در انگلستان و زرد زبانها میباشد (اول چاه را بکن بعد چشمت را باز کن و سپس منار را بدزد) این اقدام دولت ایران مورث شگفتی بیشتری میشود. شاید اشکال کار در اینجا بوده است که در سنجش اولیه آتیۀ دوری را در نظر نگرفته باشند. آقای استوکس اینطور حس میکند که بعلت وضع مخاطره‌آمیز فعلی است که رئیس جمهوری اتازونی نماینده شخص خود مستر هریمن را بایران کسبل داشته و دولت پادشاهی انگلستان هم میسیونری مرکب از بعضی از اعضای کابینه خود را برای جلوگیری از حدوث وقایع اسف انگیز بایران اعزام داشته است. کلیه افراد بانگرانی خاصی بمنظور حفظ منافع جهانی توقع دارند که سریعاً راه حلی برای این اختلاف پیدا شده و جریان نفت بطور عادی ادامه پیدا نماید.

در خانمۀ بیانات خود آقای استوکس برخی اندیشه‌های شخصی خود را نیز اضافه نموده که بعقیده شخص او ممکن است برای هیئت نمایندگی دولت شاهنشاهی مفید واقع گردد. مثلاً مشارالیه احساس میکند که در مذاکرات فعلی نیاستی زیاد وارد مناقشات و مخالفت‌های سابق گردید زیرا برای هیچ طرفی نفعی را متضمن نخواهد بود لذا بایستی آئندۀ نزدیک و دور را بطور مدام در مد نظر داشته باشند.

از این گذشته از نفرت هیچوقت چیزی عاید کسی نمیگردد از چارداشتن از کمپانی نفت و تصمیم بر اینکه شرکت مزبور در ایران بعملیات خود خانمه بدهد برای استخراج نفت مفید فایده‌ای نخواهد بود.

از همه بالاتر این است که بعقیده مشارالیه یعنی بطوریکه او استنباط کرده دولت شاهنشاهی ایران میخواهد بهره برداری از منابع نفت خود را باعلا درجه ممکنه برساند تا اینکه بتواند از منافع آن رفاه عمومی ملت ایران را تأمین نماید. بریتانیا با این هدف از روی کمال قلب توافق دارد ولی امتناع از استفاده ابزارهاییکه در دست میباشد این طور تلقی خواهد شد که طرف تسلیم تعصباتی گردیده که ممکن است باین نحو بطور متناسب تعریف بشود «برابر کردن مساعی خود در حینیکه هدف خود را فراموش نموده باشد» هدف بطوریکه گفته شد رفاه ملت ایران است و وسائل و ابزاری که در دست میباشد عدۀ کارشناسان فنی واجد شرایط در جنوب است و بعلاوه عدۀ زیادی کشتی‌های نفت کس که از حیث تعداد در دنیا در درجه اول است. امتناع از بکار بردن این وسایل و ابزار کار ممکن است موجبات تخریب اقتصاد ایران را در بر داشته باشد.

بریتانیا و ایران اصولاً دارای هدف واحدی میباشند که عبارت از بهبود وضع توده ایرانی و بقاء یک حکومت قوی و آزاد و مستقلی است که بتواند بانهایت اعتماد در مقابل تهدید کمونیسیم پایداری نماید.

آقای استوکس بیانات خود را باین نحو خاتمه داد که دول امضاء کنندۀ پیمان اتلانتیک تصمیم بر این گرفته اند که مانع از حدوث جنگ سومی در دنیا بشوند وبعلاوه مردمان آزاد دنیا درهرجائی که هستند بایستی آزاد باقی بمانند باین دلیل آنها نیروی خود را باعزم محکمی برای مقابله باظلم و استبداد و تجاوز تحکیم مینمایند. در جلسه بعد بتاریخ ۱۶ مرداد مطابق ۸ اوت جناب آقای وارسته رئیس نمایندگی ایران جوابی را که با موافقت دولت و هیئت مختلط تهیه شده بود شفاهاً باطلاع نمایندگان دولت انگلستان رسانیده و عین آنرا بصورت یادداشتی تسلیم کردند. متن جواب مزبور بقرار ذیل است:

اینجناب لازم میدانم که بنمایندگی ازطرف دولت ایران باردیگر از تشریف فرمائی آقایان اظهار تشکر و خرسندی نمایم. اینکه دولت پادشاهی انگلستان لازم دانسته است که میسیونری مرکب از بعضی اعضاء کابینه خود را بوکالت ازطرف شرکت سابق نفت برای هذا کره بادولت ایران راجع به طرزاجرای قوانین ملی شدن صنعت نفت در قسمتی که مربوط بمنافع انگلستان است بایران اعزام دارد نشانه تفاهم بیشتریست که خوشبختانه نسبت به حسن نیت دولت و مفهوم قوانین ایران درکشور شما پیدا شده است. چون در اساس فعلی دولت و پارلمان ایران عواملی غیر از حقیقت و عدالت و منطق نبوده خوشوقتیم که بالاخره حق و عدالت مثل همیشه راه خود را باز کرده و موفق شده است که سوء تفاهمات را زایل سازد. امیدوارم که اقامت چند روزه شما در ایران و مخصوصاً سفر دو روزه مستراستوکس باآبادان عمق احساسات ملت ایران و ضرورت عمل انجام شده و حسن نیت دولت ایران را برایشان و سایر همکاران محترم ایشان کاملاً روشن کرده باشد.

بطوریکه آقایان توجه فرموده اند ملت ایران ملی شدن صنعت نفت را برای خود یک رنسانس و حیات جدید میدانند.

آقای استوکس در توضیحات کلی و مقدماتی جلسه گذشته خود بیاناتی فرمودند که اگر اشتباه نکرده باشم اساس آن جلب توجه نسبت بچند نکته اساسی بود. اول آنکه فعالیت صنعت نفت بطور عادی و مرتب ادامه داشته و از وسایل و کارشناسان و متخصصین موجود استفاده شود. دوم اینکه در تسویه امر نفت اصول عدالت و تصفیت رعایت گردد. سوم آنکه صدور جریان منظم نفت بخارج برای اقتصاد ایران و دنیای آزاد کمال اهمیت و ضرورت را دارد. این مسائل کاملاً مورد توجه دولت و مجلسین ایران بوده و اصول آنرا قانون گزار پیش بینی کرده است. دولت ایران مایل نیست که حتی یک روز فعالیت منظم صنعت نفت او متوقف و مختل بشود و نهایت علاقه را دارد که از کارشناسان و متخصصین و کارگران و کارمندانیکه در امور مربوط به نفت مجرب شده و صنایع نفت ایران را اداره کرده اند در شرکت ملی نفت ایران کما فی السابقی استفاده نماید و حاضر است که نظم حقوق و مزایای آنانرا بموجب قرارداد هائیکه با شرکت سابق نفت داشته اند محفوظ داشته و سوابق خدمت و بازنشستگی آنها را رعایت کند. اشخاصیکه تا کنون در خدمت یک شرکت تجارتهی بوده اند معلوم نیست چرا حاضر نخواهند شد با همان مزایا در خدمت یک دولت و برای امری که نتایج و ثمرات آن عاید بشریت میشود باقی بمانند.

برای تسویه امر شرکت سابق نیز قانون ترتیب جبران خسارتی را که مبتنی بر عدالت و انصاف باشد پیش بینی کرده و حتی تا ۲۵ درصد از عواید خالص نفت را وثیقه آن قرار داده است.

اکنون دولت ایران حاضر است که در اثبات وارد مذاکره شده و بحساب مطالبات و دعاوی حقه شرکت و دولت ایران بوسیله کارشناسان رسیدگی بعمل آید.

در مرحله سوم ما کمال علاقه را داریم که کما فی السابق و بلکه بیشتر از سابق معامله و تجارت نفت ما با مشتریان عادی و سابق ادامه و توسعه داشته باشد و این امر نیز بطور کامل در قانون پیش بینی شده است. برای اجرای این اصل ما حاضر هستیم وارد مذاکره بشویم و ترتیبی قرار بدهیم که موجب توسعه صادرات نفت ایران و اعتماد و اطمینان بیشتر مشتریان ما بشود.

در خاتمه بیانات خود این نکته را اضافه می نمایم که اینجانب نیز مثل مستر استوکس معتقد است که گفتگوی از کدورت ها و اختلافات گذشته بیحاصل است ولی در عین حال نمی توان در اختیار راه حل آنرا نادیده گرفت.

با حسن نیت و اعتماد متقابل و اطمینان باینکه طرفین می خواهیم به نتایجی برسیم که شالوده صفا و صمیمیت با دوام بین دو ملت و موجب اعتلاء حق و عدالت در جهان آزاد باشد تقاضا میکنم که فوراً مذاکرات را بر اساسی قرار بدهیم که منتج نتیجه مثبت بشود.

پس از چند جلسه مذاکره در تاریخ ۲۱ مرداد هیئت نمایندگی انگلستان اصول پیشنهادات خود را در هشت ماده بشرح ذیل بهیئت نمایندگی ایران تسلیم نمودند.

شرح خلاصه پیشنهادهائی که از طرف هیئت نمایندگی انگلیس با حفظ حقوق طرفین تقدیم شده است. (۱) شرکت سهامی نفت انگلیس و ایران تمام مؤسسات و ماشین آلات و دستگاه ها و ملزومات خود را در ایران بشرکت نفت ملی ایران واگذار خواهد نمود. در مورد دارائی واقع در جنوب ایران غرامتی که باید از طرف شرکت ملی نفت ایران به شرکت نفت انگلیس و ایران تأدیه شود جزو هزینه اداره صنعت نفت در آن ناحیه محسوب خواهد شد.

موضوع غرامتی که باید در مقابل آن قسمت از دارائی که در گذشته برای عملیات پخش و فروش در ایران مورد استفاده بوده تأدیه شود تابع ترتیبات جدا گانه ای خواهد بود که در بند (۷) زیر شرح آن داده خواهد شد. (۲) سازمانی بعنوان سازمان خرید تشکیل خواهد شد که وسیله مطمئنی برای تأمین صدور نفت ایران فراهم سازد زیرا صنعت نفتی بعظمت صنعت نفت ایران فقط بر اساس یک چنین ترتیبی می تواند وضع خود را تأمین نماید.

این منظور بوسیله انعقاد قرارداد طویل المده ای مثلاً برای (۲۵) سال با شرکت نفت ملی ایران حاصل خواهد شد که بموجب آن مقادیر بسیار زیادی نفت خام و فرآورده های نفتی از جنوب ایران تحویل بندر ایران (F. O. B.) اکتیاع گردد.

(۳) گذشته از ترتیبی که بصورت بالا مقرر خواهد شد شرکت نفت ملی ایران خواهد توانست معاملات اضافی برای فروش نفت انجام بدهد ولی باین شرط عادی تجارتنی که اینگونه فروشها نوعی صورت گیرد که بمنافع سازمان خرید لطمه وارد نیابد.

(۴) طبق قرار داد مزبور سازمان خرید دستگاه وسیع دنیائی برای حمل و نقل و پخش و فروش در اختیار شرکت نفت ملی ایران خواهد گذاشت که از جمله یکی از بزرگترین دستگاههای حمل و نقل دریائی نفت که در تمام دنیا موجود است جزو آن خواهد بود و تعهدات قطعی در مقابل مشتری های خود خواهد نمود که برای

ایفای آن متکی بمحصول نفت ایران خواهد بود بنابراین طبق عمل عادی تجارتهی سازمان نامبرده باید اطمینان حاصل نماید که نفت بمقادیر و از نوع مورد احتیاج در مواقع لازم موجود خواهد بود.

برای تأمین این منظور سازمان خرید با شرکت ملی نفت ایران توافق در باب يك سازمان عامل خواهد نمود که تحت امر شرکت ملی نفت ایران و از طرف شرکت ملی نفت ایران عملیات اکتشافی و تولید و حمل و نقل و تصفیه و بارگیری نفت را در ناحیه مربوطه اداره نماید. سازمان خرید ترتیب پرداخت هزینه لازم را برای اجرای عملیات از محل درآمد جاری خواهد داد.

۵) برای اینکه سازمان خریدی که موضوع پیشنهاد میباشد بتواند تمهید خرید مقادیر زیادی نفت ایران طی سال های متمادی بنماید شرائط تجارتهی بایستی نوعی قرار داده شود که از شرایطی که سازمان خرید در سایر نقاط چه بوسیله خرید و چه بوسیله مباشرت تولید میتواند بدست آورد کم صرفه تر نباشد باین معنی که سازمان خرید نفت را از شرکت ملی نفت بقیتمهای تجارتهی (F. O. B.) تحویل بکشتی دربندر ایران خواهد خرید که در قیمت مزبور تخفیفی بشرح زیر منظور خواهد شد.

این تخفیف بر روی هم مساوی خواهد بود با سودی که برای شرکت ملی نفت ایران پس از وضع تخفیف و هزینه تهیه نفت برای فروش به سازمان خرید باقی می ماند.

۶) در صورتیکه پیشنهاد های بالا بعنوان مبنای عمل آتیه صنعت نفت در جنوب ایران مورد قبول دولت ایران واقع شود پیشنهاد میشود که مفاد آنها بصورت رئوس مسائل مورد موافقت تنظیم شود که بعداً قرار داد خرید تفصیلی بین دولت ایران و سازمان خریدی که موضوع پیشنهاد است روی اساس آن تهیه شود. در ضمن رئوس مسائل مورد موافقت ترتیبی هم برای تجدید فوری عملیات در جنوب ایران بر اساس موقت مقرر خواهد گردید.

۷) پیشنهاد می شود که تمام دارائی متعلق به شرکت سهامی نفت کرمانشاه که نفت را برای مصرف ایران استخراج و تصفیه می نماید بانضمام تمام مؤسسات و ماشین آلات و دستگاه ها و دارائی منقول شرکت نفت انگلیس و ایران که در گذشته برای پخش و فروش فرآورده های تصفیه شده در ایران بکار میرفته است با شرائط مساعدی بدولت ایران واگذار شود.

۸) در هیئت مدیره سازمان عامل « با هیئت مشابه دیگر » دولت ایران نمایندگی خواهد داشت و البته سازمان از کارکنان غیر ایرانی فقط در مواردی استفاده خواهد نمود که برای حصول نتیجه از عملیات استخدام آنان ضروری باشد. و همچنین نسبت به هر برنامه کارآموزی که شرکت ملی نفت ایران بخواهد عملی نماید با شرکت نامبرده منتهای همکاری را خواهد نمود.

این پیشنهادات که برخلاف اصل ملی شدن صنعت نفت و برخلاف فورمول چهار ماده تسلیمی با آقای هریمن که مورد موافقت دولت انگلستان نیز قرار گرفته بود تشخیص داده شد طبیعتاً نمی توانست مورد موافقت دولت ایران واقع شود.

بدینجهت پس از مذاکره در هیئت دولت و مشاوره با هیئت مختلط جواب دولت ایران در تاریخ ۳ شنبه ۲۲ مرداد بر طبق صورت مجلس ذیل تهیه گردید:

ساعت ۹ و نیم صبح روز سه شنبه ۲۲ مرداد ماه ۱۳۳۰ جلسه مشترک هیئت دولت و کمیسیون مختلط در منزل آقای دکتر مصدق تشکیل گردید. ابتدا یادداشت پیشنهادی هیئت نمایندگان انگلستان که در هشت ماده تنظیم شده بود خوانده شد و آقای مهندس حسینی نیز توضیحات اضافی که هیئت مزبور شفاهاً داده بود باستحضار آقایان وزیران و اعضای کمیسیون مختلط رسانیدند. پس از مذاکره مفصل که درباره تهیه جواب و ترتیب مذاکره و اظهار نظر دولت ایران در باره پیشنهاد های مزبور بعمل آمد موافقت شد که آقای نخست وزیر بر رئیس هیئت نمایندگی انگلستان شفاهاً متذکر شوند که پیشنهادی که دیشب به هیئت نمایندگی ایران تسلیم شده با فورمول چهار ماده ای که قبلاً توسط آقای هریمن باستحضار اولیای دولت انگلستان رسیده تطبیق نمی کند و بهتر است که آقای استوکس اگر بخواهند پیشنهاد اشان مورد قبول و بحث و مذاکره قرار گیرد مواد پیشنهاد خود را با اصولی که قبلاً توافق شده تطبیق دهند تا در جلسه بعد که با نمایندگان ایران تشکیل خواهند داد ادامه مذاکرات امکان پذیر باشد. ضمناً آقایان دکتر متین دفتری - صالح - دکتر شایگان - کاظمی - دکتر سنجابی - دکتر معظمی انتخاب گردیدند که جواب پیشنهاد هیئت نمایندگی انگلستان را بطور خلاصه بر اساس اظهاراتیکه مقرر گردید آقای نخست وزیر با آقای استوکس بنمایند تهیه و برای تصویب هیئت دولت و هیئت مختلط بیاورند و مواردی را که دولت ایران طبق قانون برای مذاکره آماده است تذکر دهند.

و نیز در همان جلسه خلاصه جوابی که از طرف کمیسیون مذکور تهیه شده بود بشرح ذیل در هیئت دولت و هیئت مختلط مطرح و مورد موافقت واقع گردید که اینجانب بر طبق آن با آقای استوکس شفاهاً مذاکره نمایم: رئیس مسائلی که روز ۲۱ مرداد ۱۳۳۰ از طرف هیئت نمایندگی انگلستان به هیئت نمایندگی ایران تسلیم شده با فورمولی که توسط آقای هریمن بدولت انگلستان داده شده و مبنای مذاکرات می باشد مطابقت ندارد و بنابراین مسائلی که طبق فورمول مذکور می توان در اطراف آن مذاکره کرد سه مورد ذیل می باشد:

- ۱ - موضوع خرید نفت برای احتیاجات انگلستان.
- ۲ - موضوع رسیدگی بدعاوی حقه دولت ایران و شرکت سابق نفت.
- ۳ - موضوع ادامه خدمت متخصصین فنی انگلیسی.

بدیهی است هر نوع نظری در باب مسائل سه گانه فوق طبق فورمول ۲۳ تیر ۱۳۳۰ اظهار شود مورد مطالعه قرار خواهد گرفت.

نظر باینکه اصول پیشنهاد های هیئت نمایندگان انگلستان کتباً تسلیم هیئت نمایندگی ایران شده بود هیئت دولت و هیئت مختلط لازم دانست که جواب پیشنهاد های مزبور مبنی بر دلایل عدم انطباق آنها با قانون ملی شدن صنعت نفت و همچنین نظریات دولت ایران راجع بمسائل مطروحه کتباً به هیئت نمایندگان انگلستان داده شود. این جواب که بوسیله کمیسیون خصوصی تهیه شده بود در هیئت دولت و هیئت مختلط مطرح و بشرح ذیل بتصویب رسید و در جلسه مورخ ۲۶ مرداد تسلیم هیئت نمایندگی انگلستان گردید:

جواب هیئت نمایندگی ایران به پیشنهاد هیئت نمایندگی انگلستان (با حفظ حقوق طرفین)
هیئت نمایندگی ایران پیشنهاد های را که هیئت نمایندگی انگلستان بسمت وکالت از طرف شرکت سابق نفت بعنوان مبنای عمل آینده صنعت نفت در جنوب ایران به هیئت نمایندگی ایران تسلیم داشته اند با تعریف

اصل ملی شدن صنعت نفت که در قانون ایران پیش بینی گردیده و ضمن فورمول تقدیمی بوسیله آقای هریمن مورد موافقت دولت پادشاهی انگلستان و شرکت سابق نفت انگلیس و ایران واقع شده است منطبق نمی داند. تعریف ملی شدن صنعت نفت مطابق فورمول مذکور اینست که تمام عملیات اکتشاف و استخراج و بهره برداری در دست دولت ایران باشد ولی اصول پیشنهادی هیئت نمایندگی انگلستان نه تنها قسمت عمده ای از اختیارات اداره صنعت نفت را از دست دولت و شرکت نفت ملی ایران خارج خواهد نمود بلکه شرکت سابق نفت انگلیس و ایران را بصورت جدیدی احیاء می نماید.

رئوس مسائل پیشنهادی هیئت نمایندگی انگلستان صرفنظر از بعضی نکات فرعی آن و استدلالهایی که ضمن مطالب برای موجه نشان دادن آنها بیان شده بقرار ذیل است:

۱ - سازمان خرید .

در پیشنهاد مذکور پیش بینی شده است که سازمانی بعنوان سازمان خرید برای صدور نفت ایران تشکیل می شود و این سازمان قرارداد طویل المدهه مثلاً برای ۲۵ سال با شرکت ملی نفت ایران منعقد نماید. سازمان مذکور نفت ایران را بمقادیر بسیار زیاد بصورتی که شبیه انحصار خواهد بود خریداری خواهد کرد.

اگر چه در ماده ۳ یادداشت هیئت نمایندگی انگلستان پیش بینی گردیده که شرکت ملی نفت ایران خواهد توانست معاملات اضافی برای فروش نفت انجام دهد ولی شرط شده است که این معاملات بطوری انجام شود که بمنافع سازمان خرید لطمه وارد نیآورد. دولت ایران حاضر است محصولات نفتی را بمقداری که در سالهای اخیر بمصارف کشور انگلستان میرسیده بر اساس قرارداد های تجارتي متداوله بآن کشور بفروشد ولیکن دولت ایران نمی تواند وضع شبیه بانحصاری برای فروش نفت خود قبول نماید.

۲ - قیمت نفت و تقسیم منافع .

در یادداشت هیئت نمایندگی انگلستان پیشنهاد شده است که سازمان خرید نفت را از شرکت ملی نفت ایران بقیمت تجارتي (F. O. B.) بندر ایران منتها با تخفیفی خریداری نماید که در نتیجه آن تخفیف منافع باقیمانده برای شرکت ملی نفت ایران پس از وضع مخارج تولید و استهلاك غرامات معادل استفاده سازمان خرید در نتیجه تخفیف دریافتی گردد و بعبارت دیگر منافع شرکت ملی نفت ایران با سازمان خرید بالمناصفه تقسیم گردد.

اساس تخفیف قیمت و تقسیم منافع برای دولت ایران قابل قبول نیست و از روش عادی و معمولی و تجارتي نیز خارج است زیرا سازمان خرید که نفت را بقیمت بندر ایران (F. O. B.) خریداری می نماید و با قیمتی که در بازارهای مصرف کننده بفروش میرساند مخارج حمل و نقل و بیمه و توزیع و منافع خود را منظور میدارد دیگر برای تقاضای تخفیف نسبت بقیمت (F. O. B.) بطوریکه نصف منافع تولید نفت عاید سازمان فرضی خرید شود مجوزی باقی نمیماند.

۳ - سازمان عامل .

سومین نکته مهم یادداشت هیئت نمایندگی انگلستان اینست که سازمان خرید با شرکت ملی نفت ایران توافق در باب يك سازمان عامل بنماید که تحت امر شرکت ملی نفت ایران و از طرف شرکت ملی نفت ایران

عملیات اکتشاف و تولید و حمل و نقل و تصفیه و بارگیری نفت را در ناحیه مربوطه اداره نماید و در این سازمان دولت ایران نیز نمایندگی داشته باشد.

دولت ایران معتقد است که چنین سازمانی مخالف صریح اصل ملی شدن صنعت نفت و موجب تحدید حاکمیت ایران و احیاء شرکت سابق نفت انگلیس و ایران بصورت جدید می‌باشد. بعلاوه نظیر چنین پیشنهادی با کم و بیش تفاوت و حتی بصورت مساعدتری از طرف هیئت نمایندگی شرکت سابق نفت انگلیس و ایران داده شده بود که از طرف دولت ایران رد گردید و رد آن پیشنهاد در قسمت چهارم فورمول تقدیمی آقای هریمن که تسلیم دولت انگلستان شده تصریح گردیده است.

دولت ایران متوجه است که برای حسن اداره نفت بوجود کارشناسان مجرب خارجی نیازمند است و نیز لازم می‌داند متخصصین مسئول امور نفت که برای دولت و شرکت ملی نفت ایران عمل خواهند نمود نسبت بامور اجرائی و فنی اختیارات و آزادی عمل کافی داشته باشند و بموجب قانون و مقررات داخلی ایران و قرارداد های فردی که با متخصصین منعقد می‌نماید اختیارات لازم بآنها خواهد داد ولی حاضر نیست که اختیار اداره امور نفت را بسازمان خارجی بدهد و حاکمیت دولت ایران را محدود نماید.

۴ - واگذاری اموال شرکت و طرز پرداخت غرامت .

در ماده يك پیشنهادی هیئت نمایندگی انگلستان پیش بینی شده است که شرکت سابق نفت انگلیس و ایران تمام مؤسسات و ماشین آلات و دستگاهها و ملزومات خود را در ایران بشرکت ملی نفت ایران واگذار خواهد نمود و در مورد دارائی واقع در جنوب ایران غرامتی که باید از طرف شرکت ملی نفت ایران بشرکت سابق نفت انگلیس و ایران تأدیه شود جزء هزینه اداره صنعت نفت در آن ناحیه محسوب خواهد شد.

در مورد دارائی مربوط بنفت کرمانشاه و همچنین تمام مؤسسات و ماشین آلات و دستگاهها و دارائی منقول شرکت سابق نفت انگلیس و ایران که در گذشته برای بخش و فروش محصولات تصفیه شده در ایران بکار میرفته در ماده (۷) پیش بینی شده است که این اموال با شرایط مساعدی بدولت ایران واگذار شود.

در موضوع غرامت و جبران خسارت بطوری که کراراً توضیح داده شده مجدداً تذکر می‌دهد که دارائی شرکت سابق بموجب قانون ملی شدن صنعت نفت بملکیت دولت ایران استقرار یافته و دولت حاضر است نسبت بدعاوی و مطالبات حقه شرکت سابق نفت انگلیس و ایران با در نظر گرفتن مطالبات و دعاوی که دولت ایران نسبت بشرکت مزبور و دارائی آن در ایران و خارج از ایران دارد رسیدگی کامل و عادلانه بعمل آید و پس از رسیدگی و تعیین حقوق طرفین قرار تصفیه آن داده میشود.

با توضیحاتی که داده شد مبرهن گردید که پیشنهاد هیئت نمایندگی انگلستان با مفاد فورمول تسلیمی دولت ایران مبیانت دارد و در صورتیکه هیئت محترم نمایندگی انگلستان اعتراضات و ایرادات هیئت نمایندگی ایران را مورد توجه قرار دهد این هیئت همانطوریکه مکرراً اظهار داشته و عملاً با ثبات رسانیده است با کمال اشتیاق ادامه مذاکرات را حسن استقبال می‌نماید.

روز پنجشنبه ۲۴ مرداد ملاقاتی بین اینجانب با جناب آقای هریمن دست داد نظر ایشان این بود که تسریع در کار اقتضا می‌کند جلسات غیر رسمی و بدون صورت مجلس بین نمایندگان دو دولت با حضور ایشان

تشکیل شود تا همه بتوانند بطور آزاد نظریات خود را اظهار کنند و زودتر ب نتیجه برسند و روی همین نظر دو جلسه غیر رسمی با حضور جناب آقای هریمن و کارشناسان ایشان تشکیل گردید که چون از نقطه نظر حصول توافق بین طرفین نتیجه ای نداد جناب آقای بوشهری وزیر راه و مهماندار هیئتهای امریکا و انگلیس با جنابان آقایان هریمن و استوکس وارد مذاکره شده و قرار شد که جلسه غیر رسمی مشترکی از جنابان آقایان هریمن و استوکس و اینجانب تشکیل گردد تا شاید بتوان نسبت برئوس مسائل زمینه موافقتی بدست آورد. اولین جلسه روز دوشنبه ۲۸ مرداد در صاحبقرانیه با حضور جناب آقای بوشهری تشکیل گردید و خلاصه مذاکرات این جلسه بقرار زیر است:

قبل از اینکه هیئت نمایندگی انگلستان تصمیمی درباره پاسخ تسلیمی دولت ایران به پیشنهادات تقدیمی آنان اتخاذ نماید توسط آقای بوشهری قرار شد که جلسه خصوصی بین اینجانب و آقایان هریمن و استوکس در ساعت ده صبح امروز یعنی روز دوشنبه ۲۸/۵/۳۰ تشکیل گردد.

مفاد خلاصه مذاکرات که بعداً یادداشت نموده ام

بدو اظهار داشتیم که آقایان دو مرد سیاسی از دو مملکت آزاد جهان هستید که برای حل مشکل نفت بایران آمده اید و البته نیاستی دیکتاتوری کنید و بخواهید نظریات خویش را تحمیل کنید (آقایان گفتند ما چنین قصدی نداریم) سپس گفتم من هم جوابی را که داده ام بنظر شخصی من نبوده بلکه با هیئت مختلط و هیئت دولت بحث کرده و طبق نظر آنان پاسخ تسلیمی تهیه شده است اگر نخواهیم صحبت کنیم شما چیزی نوشته اید و ما هم پاسخ داده ایم و چون موافقت حاصل نشده است من مراتب را باطلاع مجلس میرسانم اگر مجلس موافقت داشت که من خواهم ماند و موضوع را بهمان طریق ادامه خواهم داد و اگر موافقت نداشت که دولت من میرود و دولتی دیگر بهرنحوی که مجلس صلاح میدانند کار را ادامه میدهد و اگر حاضریم صحبت کنیم که فبها پس از مذاکراتی که بعمل آمد آقایان گفتند که حاضریم صحبت کنیم و من اسه موضوع خرید نفت کارشناسان خارجی و بالاخره گرامات را مطرح نمودم.

۱ - راجع بخرید نفت.

راجع بخرید نفت گفتم آیا شما نفت احتیاج دارید یا ندارید؟ جواب دادند خریدار نفت از شما نیستیم و از کمپانی خواهیم خرید من جواب دادم که با شرکت طرف نیستم ولی اگر شما خریدار نفت ما هستید میتوانید بشرکت اختیار بدهید از طرف شما بیاید با ما صحبت کنند پس از مذاکرات زیاد استوکس در صدد برآمد وارد نقشه خود بشود و چون این عمل کار را بیبج و ختم می انداخت گفتم شما نظریات خود را گفته اید و جواب آنرا نیز دریافت داشته اید باید بشنوید ما چه می گوئیم شاید بتوان راه حلی پیدا کرد.

پس از این مذاکرات بالاخره استوکس گفت ما نفت می خواهیم گفتم بچه میزان گفت فرض کنید ده ملیون تن با خنده گفتم من بیشتر هم بشما می دهم تا راضی باشید و سپس راجع بمبنای قیمت صحبت شد و بالاخره استوکس قبول کرد که معامله براساس قیمت خلیج فارس باید باشد.

بعد راجع بمدت صحبت شد و من گفتم در صورت معامله بترخ بین المللی حاضریم برای مدتی هم قرارداد فروش نفت منعقد نمائیم و این اشکالی نخواهد داشت.

آقایان گفتند کار حمل و نقل نفت را باید شرکتی انجام دهد گفتیم ما با شرکت طرف نیستیم ولی شما می توانید هر شرکتی را که می خواهید معین کنید ما فروشنده نفت هستیم ولی تحویل خلیج فارس مثل هر صاحب مغازه ای که جنس را در مغازه خرد بفروش میرساند و تأمین وسائل حمل بر عهده خریدار است اگر نمی توانید حمل کنید که معامله موردی ندارد.

با این ترتیب موضوع معامله نفت تمام شد و من اضافه کردم تا زمانیکه موافقت در کلیات نشود اظهارات من در قسمت فروش نفت برای هیچیک از طرفین تعهد آور نیست.

۴ - مستخدمین فنی .

استوکس میگفت که باید آژانسی وجود داشته باشد که کارهای تولیدی مستخدمین خارجی را اداره کرده و تحت نظر بگیرد و گزارش عملیات را بشیرکت ملی نفت دهد . جواب من این بود که شرکت ملی نفت ایران قهراً تقسیماتی از قبیل اکتشاف و استخراج و تصفیه و کارگزینی و محاسبات و غیره خواهد داشت که مسلماً هر قسمتی رئیسی دارد که به تمام کارهای آن قسمت رسیدگی می کند و آن رئیس اختیار تام خواهد داشت و بنا بر این ما حاضریم همان اختیاراتی را که شرکت برؤسای قسمت ها میداده بآنها بدهیم و آنها را مسئول کار خودشان قرار دهیم . این را هم میدانم که شرکت سابق با تجربیات چهل ساله خود هر تشکیلاتی را که داده است در صلاح خود او بوده است و دولت ایران هم که امروز قائم مقام شرکت شده تا زمانیکه ثابت نشود تشکیلات شرکت سابق مضر نیست از آن صرف نظر نمیکنند و آنرا ابقاء خواهد کرد . البته فوق تمام این تشکیلات هیئت مدیره شرکت ملی نفت ایران خواهد بود و رؤسای هر قسمت باید گزارشات خود را بآن هیئت بدهند و دستورات آن را اجرا نمایند . با این ترتیب دخالت يك آژانسی بین این تشکیلات و هیئت مدیره شرکت ملی نفت ایران بهیچوجه مورد ندارد و نتیجه ای جز سوءظن جامعه ایرانی در بر نخواهد داشت . با صحبت از این آژانس مردم چنین تصور میکنند که شما میخواهید يك امتیازی برقرار کنید بدون اینکه اسمی از آن برده باشید و مدت ۲۵ سال با دخالت يك سازمان خرید و يك آژانس در تمام امور فنی و اداری نفت دخالت کرده و ضمناً نصف از عایدات را نیز ببرید و بعبارت دیگر همان امتیازات بین النهرین را در ایران نیز برقرار کرده و ادامه دهید . در هیئت مدیره شرکت ملی نفت ایران ما حاضریم عده ای کارشناس ردیف اول از ممالک بیطرف مثل سوئد و سویس و بلژیک و هلند و غیره وارد کنیم که حتی اکثریت نیز داشته باشند تا از این لحاظ کار فنی و اداری شرکت هم از شائبه هرگونه نگرانی نیز برکنار باقی بماند . در اینجا استوکس گفت من باشما موافقم و این دخالت متخصصین بمنفعت دولت ایران خواهد بود .

۳ - راجع به خسارات .

آقای استوکس گفت اولاً بایستی خسارت لغوی یکجانبه قرارداد را که ۴۰ سال از مدت آن باقی مانده است بپردازید و ثانیاً خسارت دستگاهی را که از آن استفاده خواهید نمود تأدیه کنید .

جواب من این بود که وقتی شما ملی شدن را شناختید آئین ازین رفته است و برای خسارت مایملک استوکس و هریمین اظهار داشتند که خسارت بقدری است که دولت ایران نمی تواند بدهد و من گفتیم این خسارت هر چه میخواهد باشد ما از حرف حساب خارج نمیشویم و خسارت ملی شدن صنعت نفت را بر اساس قیمت بازار

سهام شرکت محاسبه و پرداخت خواهیم نمود و اگر باین ترتیب هم موافقت نکنید حاضریم بهترین طریقه جبران خسارت را که مالکی که صنایع خود را ملی کرده اند و شرکت آن قانون را بحال خود نافع تر میدانند مورد استفاده قرار دهیم. در صورتی که نه بر اساس قیمت سهام و نه تمکین از يك قانون بین المللی نمایم بالاخره نمی توانیم منکر شویم که اختلاف را بتوان توسط يك حکمیت با تعیین حکم طرفین و انتخاب سر حکم توسط آنها حل نمود.

استوکس پرسید راجع پرداخت غرامت چه نظر دارید و بچه ترتیب بایستی پرداخت بشود؟ گفتم اگر می خواهید ۵۰ درصد از قیمت نفتی را که خریداری میکنید همه ساله بابت وجه غرامت تا استهلاک آن حساب کنید تا تفریغ شود و اگر بخواهید بر طبق قانون عمل شود ۲۵ درصد عایدات خالص شرکت ملی نفت ایران برای تأدیة غرامت تخصیص داده خواهد شد.

استوکس گفت که من با همکارانم در این مسائل مذاکره میکنم و جلسه آتی را تعیین خواهم نمود که دنباله مذاکرات ادامه یابد. ساعت ۱۲ بود که جلسه خاتمه یافت.

در مذاکرات آقای بوشهری و از طرف آنها مترجم و یک نفر منشی حاضر بودند ولی من گفتم که جلسه غیر رسمی است و نیابستی یادداشت بشود.

در جلسه دوم ملاقات اینجانب با جناب آقای استوکس که از ساعت ده تا دوازده دیروز (۲۹ مردادماه) صورت گرفت و جناب آقای بوشهری حضور داشتند مجدداً مذاکرات مفصلی صورت گرفت و بجای اینکه وقت آقایان را زیاد مشغول نمایم خلاصه آنرا بعرض مجلس میرسانم. این مذاکرات در اطراف چهار نکته اساسی زیر دور میزد:

۱- آقای استوکس سؤال کردند آیا ممکن است عده ای کارشناس انگلیسی در هیئت مدیره شرکت ملی نفت ایران عضویت داشته باشند؟

این موضوع مورد موافقت اینجانب واقع نگردید.

۲- سپس آقای استوکس پرسیدند اگر از طرف مشتریان سه سال اخیر نفت ایران ما حواله بیاوریم بما نفت آنها را خواهید داد یا نه؟ من جواب دادم که این موضوع مخالف قانون نیست و من مانعی نمی بینم که نفت مشتریان سابق را در صورتیکه بدستگاه حمل و نقلی حواله نمایند به آن دستگاه تحویل شود.

۳- نسبت بهمازاد نفت استحصالی ایران آقای استوکس تقاضا داشتند که آن را بقیمت ارزاتر از قیمتی که نفت مشتریان سابق فروخته میشود بفروشیم. البته در اینجا من باستناد ماده قانون طرز اجرای ملی شدن صنعت نفت تذکر دادم که خریداران سابق در هر حال در صورت تساوی شرایط مقدم خواهند بود.

۴- پس از این مذاکرات آقای استوکس اظهار داشتند که چون کارشناسان و کارمندان انگلیسی حاضر نیستند تحت ریاست کسی که از همت انگلیس نباشد انجام وظیفه نمایند باید قبول کنید که مدیر عامل دستگاه نفت یک نفر انگلیسی باشد که کلیه عملیات اکتشاف و استخراج و بهره برداری (که تنها فروش نفت از آن مستثنی شود) تحت دستور و اختیار او قرار گیرد و این مدیر عامل تحت نظر هیئت مدیره انجام وظیفه نماید. اینجانب گفتم خوب است تمام مطالب مختلف فیها را حل کنیم و سپس در این موضوع وارد مذاکره

شویم و چنانچه مطالبی باشد که خودمان بتوانیم حل بکنیم اینجانب بعرض مجلس شورای ملی و سنا خواهم رسانید تا هرطور مجلسین درصلاح مملکت بدانند اتخاذ تصمیم نمایند .

ایشان باین طرز عمل رضایت ندادند و گفتند تا مسئله مدیر عامل حل نشود نمی توانم در سایر مطالب وارد مذاکره شوم .

با این ترتیب صحبت و مذاکرات ما در ساعت ۱۲ خاتمه پذیرفت و ساعت یک و نیم بعد از ظهر نامه ای بشرح زیر از طرف آقای استوکس رسید :

نخست وزیر عزیزم

این نامه برای تأیید این مطلب است که پیشنهاد هشت ماده من که برای اساس مذاکرات تقدیم شده بود مسترد میشود .

اگر جنابعالی تا قبل از ظهر فردا تصمیم فرمائید پرنسیپی را که من توضیح دادم و موجب آن خواهد شد که ممکن شود کارمندان انگلیسی در تصفیه خانه و مناطق نفت خیز بمانند (منظوریکه خودتان فرمودید لازم است) قبول فرمائید من مهیا خواهم شد که مذاکرات را تجدید نمایند .

استوکس

این نامه در جلسه هیئت مختلط که ساعت پنج بعد از ظهر دیروز در منزل اینجانب تشکیل شده مطرح و پاسخ زیر با نظر هیئت مختلط تهیه و ساعت هفت و نیم توسط جناب آقای بوشهری ارسال گردید .

آقای مهرداد عزیزم

در جواب نامه خصوصی امروز (۲۹ مرداد ۳۰) آنجناب اشعار میدارد :
همانطور که مکرر اظهار شده و خاطر جنابعالی مسبوق است دولت ایران علاقمند است برای پیدا کردن راه حل مذاکرات فیما بین ادامه یابد و چون دولت مشغول است نظر خود را برای حصول توافق تهیه و تسلیم نماید خواهشمندم جزئیات آن اصلی که در نامه خود بآن اشاره فرموده اید که موجب خواهد شد کارمندان انگلیسی در تصفیه خانه و مناطق نفت خیز بمانند بطور روشن مرقوم فرمائید تا دولت بتواند پس از مشاوره نظر خود را بطور قطع ضمن سایر مطالب برای مذاکره اعلام دارد .

علاوه ساعت نه و نیم دیشب نامه ای برای انتشار از طرف جناب آقای هریمن ارسال گردید که ترجمه آن را عیناً باطلاع آقایان نمایندگان محترم میرسانم .

دکتر هصدق عزیزم

به پیوست نامه ای را که خطاب بشما نموده ام و متضمن وضعی است که در حین مذاکرات بین دو هیئت نمایندگی در باب مسئله نفت بخود گرفته بودم تقدیم میدارم و چون تا بحال از دادن بیانه بمطبوعات در طرف

پنج هفته ای که در تهران اقامت داشته ام امتناع نموده ام اکنون ناگزیرم که این نامه را برای انتشار در مطبوعات بنویسم تا اینکه نظریات اینجانب در این موقع که مذاکرات بین دوهیئت حالت بحران آمیزی بخود گرفته است بر عامه معلوم گردد.

ارادتمند صمیمی - اورل هریمن

نخست وزیر عزیزم

نظر باینکه مذاکرات بین هیئت نمایندگی دولت ایران و هیئت نمایندگی دولت انگلستان دچار مخاطره بن بست واقع گردیده (که در صورت وقوع نهایت موجب تأسف خواهد شد) این طور حس میکنم که بعضی نظریات و ملاحظات را برای آنجناب تذکر بدهم.

بطوریکه بر آنجناب معلوم است حضرت ترومن رئیس جمهور اتازونی از من تقاضا نمود که بایران آمده و دریافتن راه حلی برای مسئله نفت مفید واقع شود. علت اقدام معظم له این بود که دولت و مردم اتازونی دوستان صمیمی ملتین ایران و بریتانیا میباشند و نهایت اشتیاق را دارند که این اختلاف از طریق دوستانه ای حل شده و در عین حال بملت ایران اجازه بدهد که بآمال ملی خود نائل گردد. دولت و ملت اتازونی همچنین متوجه منافع بریتانیا در این امر بوده و متذکر اهمیت مسئله نفت برای اقتصادات ایران و بریتانیای کبیر و همچنین اهمیت جریان نفت ایران برای اقتصاد دنیای آزاد میباشند.

اینجانب متجاوز از پنج هفته است که در ایران اقامت دارم. بوسیله مذاکرات با دولت شاهنشاهی ایران ترتیباتی فراهم شد که در نتیجه آن هیئت نمایندگی انگلستان بریاست مهرداد سلطنتی برای شروع مذاکرات بر روی زمینه قبول اصل ملی شدن تا جائیکه منافع بریتانیا را مورد تأثیر قرار میدهد بایران آمدند. این مذاکرات بر حسب فورمولیکه بوسیله دولت شاهنشاهی ایران تسلیم اینجانب گردید و مورد قبول طرفین واقع شده بود شروع گردید.

در مذاکراتی که تا بحال بین دوهیئت نمایندگی واقع شده ممکن نشده است که توافقی حاصل شود. این وضع موجب نهایت تأسف است بخصوص که منافع طرفین دعوی برای یافتن راه حلی که برفع هر دو طرف بوده باشد بنظر من کاملاً ممکن است و هرگاه چنین راه حلی یافت بشود نه تنها مفید بحال طرفین ذی علاقه واقع خواهد گردید بلکه بر ثبات و استحکام دنیای آزاد نیز خواهد افزود.

بنا بر این دولت و ملت اتازونی امیدواری کامل دارند که برای حل و قطع موضوع مساعی لازمه مبذول گردد و از مخاطرات شکست و عدم توفیق مذاکرات اجتناب بعمل آید.

برای جستن راه حلی برای این مسئله غامض اینجانب سعی وافی نموده ام که مقاصد و هدف های دولت ایران را طبق استنباط خود بنمایندگان بریتانیا گوشزد نمایم و در عین حال بدولت شاهنشاهی ایران قبل از ورود هیئت نمایندگی انگلستان حقایق چندی را درباره تجارت بین المللی نفت که بایستی در حین پیشرفت مذاکرات برای ادامه عملیات صنعت نفت و برای بدست آوردن حداکثر منافع گوشزد نموده ام. مثلاً بدولت شاهنشاهی ایران یادآور گردیدم که هرگاه بخواهند مقادیر زیادی از نفت را برای فروش

به بازارهای دنیا عرضه بدارند بایستی ترتیباتی با يك سازمانی که وسائل حمل و نقل و توزیع نفت را بمقادیر زیاد در دسترس دارد وارد مذاکراتی بشوند از نقطه نظر تجارتي هیچ شرکتی حاضر نمیشود که وارد عقد قراردادی با دولت ایران بشود مگر اینکه بدانند که نفت ایران را میتواند بقیمت نازل تری از سایر کشورهای نفت خیز بدست بیاورد. و بعلاوه متذکر گردیدم که طبق اصول تجارتي تنها شرکتی که بازار موجودی برای نفت ایران دارد خواهد توانست خرید آنرا بمقادیر زیادی بعهده بگیرد.

بطوریکه از مذاکرات اینجانب بادولت شاهنشاهی ایران برهن معلوم گردیده اولیای دولت شاهنشاهی تشخیص داده اند که برای گرداندن صنعت نفت احتیاج بکمک خارجی دارند وبعلاوه برای حسن اداره صنعت نفت احتیاج بمساعدت فنی دنیای خارج دارند زیرا تکنیک مربوط به نفت روز بروز در حال ترقی و پیشرفت میباشد. در این زمینه خاطر نشان نمودم که جلب مساعدت فنی تا حدی که مورد لزوم است نمی توان بوسیله استخدام کارشناسان فنی بطور انفراد تحصیل نمود بلکه لازم است دستگاه جرب ومسئولی برای صنعت نفت ایجاد گردد و بدون چنین دستگاهی جریان امور صنعت مختل مانده و کارشناسان خارجی که مردمان آزادی هستند حاضر بادامه کار نخواهند بود.

اینجانب از روی کمال جدیت و صراحت در همه موقع نظریات خود را بطور بیطرفانه اظهار نموده ام باین امید که منجر به یافتن راه حل منصفانه برای مشکلات بشود. این راه حل در صورتی بدست خواهد آمد که جنبه های عملی و تجارتي این مسئله بطوری که ملاحظه می شود و اینجانب توضیح داده ام مورد توجه قرار گیرد. هیئت نمایندگی انگلستان فهرست پیشنهاداتی برای حل و قطع این اختلاف بهیئت نمایندگی ایران تسلیم نمودند و انتظار داشتم که مذاکرات بر روی زمینه این پیشنهادات شروع گردد و پس از آن ترتیباتی برای جزئیات امر که مبتنی بر روی اصول انصاف و اصول تجارت بوده باشد طبق فرمولیکه باینجانب تسلیم شده بود یافت بشود هیئت نمایندگی انگلستان باطلاع اینجانب رسانیده اند که چون دولت شاهنشاهی ایران پیشنهادات آنها را بنحودیگری درک و استنباط نموده اند یعنی آنچه مقصود اصلی بوده لذا پیشنهادات مزبور راپس گرفته اند. دولت شاهنشاهی ایران در مذاکرات با اینجانب ابراز فرموده اند که قصد مصادره اموال شرکت سابق نفت را ندارند. نظر دولت من براین است که قبضه هایملک یک شرکت خارجی بوسیله دولتی بدون پرداخت پاداش فوری و مکفی ومؤثر و با دادن ترتیبی که مرضی الطرفین بوده باشد بایستی مصادره نامیده شود و نه ملی شدن. بنابراین ترتیبات رضایت بخشی کمال لزوم را دارد و بعقیده من هرگاه چنین ترتیباتی داده شود هم دولت ایران بآمال ملی خود خواهد رسید و کنترل و نظارت برصنعت نفت را در داخله خود بدست خواهد آورد وهمچنین درآمد زیادی تحصیل خواهد نمود که بتواند بوسیله آن استعداد های اقتصادی بالقوه کشور را بفعل درآورد. در این مسافرت امکانات زیادی برای پیشرفت اقتصادی ایران و توسعه وسائل بهداشت و رفاه وآسایش مردم ایران مرا تحت تأثیر شدید خود قرار داده است. حصول باین هدفها بوسیله بهبود وضع آبیاری و ازدیاد قنوات وبهبود روش های کشاورزی و ایجاد وسایل ارتباطیه وسایر وسایل ممکن خواهد بود ولی عملی ساختن این قبیل برنامه ها موکول باین است که مسئله نفت حل بشود و حداکثر درآمد از این صنعت تأمین گردد. دولت وملت اتازونی اشتیاق دارند که کشور ایران را برای حصول باین مقاصد کمک ومساعدت نمایند.

کمال تأسفرا دارم که مساعی مبذوله برای پیدا کردن راه حلی تابحال به نتیجه مثبتی نرسیده و رجاء وائق دارم که دولت شاهنشاهی ایران نظریات اینجانب را که از روی کمال صداقت و دوستی میباشد مورد مذاقه کامل قرار بدهند :

موقع را برای تقدیم احترامات فائمه مقتنم می شمارد امضاء - اوول هر یمن

خلاصه جریان مذاکراتی که با هیئت نمایندگی انگلستان تا این تاریخ صورت گرفته بشرح مذکور بعرض نمایندگان محترم رسید و اکنون دولت ایران منتظر است که نمایندگان انگلستان جواب آخرین نامه را که روز قبل اینجانب به آقای استوکس نوشته ام بدهند تا هیئت نمایندگی ایران بتواند پیشنهادی را که زمینه مذاکرات جدید خواهد بود به هیئت نمایندگی انگلستان تسلیم نماید .

در خاتمه لازم میدانم مراتب ذیل را بعرض نمایندگان محترم مجلس برسانم . در کشور ایران دواقلیت کوچک با افکار متناقض وجود دارند که در اجرای قانون ملی شدن صنعت نفت بصورت های مختلف مخالفت و کارشکنی می نمایند .

۱- اقلیت کوچکی که بهیچ قیمت و بهیچ عنوانی حاضر نیست برای مسئله نفت راه حلی پیدا شود مبدا در نتیجه آن ملت ایران بتواند بدست خود عدالت اجتماعی و استقلال سیاسی و اقتصادی کامل خویش را تأمین نماید .

۲- عده معدودی که زندگی و حیثیت صوری آنها از خدمتگذاری سیاست شرکت نفت بوجود آمده و این عده برای پیشرفت مقاصد شرکت سابق از هیچ اقدامی خودداری نمی نمایند .

در مقابل این افراد معدود افکار عمومی ملت ایران قرار دارد . باید اقرار و اعتراف نمود اگر مسئله نفت باین پایه پیشرفت کرده و قوانین ملی شدن صنعت نفت بتصویب مجلسین رسیده و بمرحله اجرا درآمده در نتیجه قیام عمومی ملت بوده است .

هرگاه در کشور ما متخصص و کارشناس نفت بعهده کافی وجود داشت لازم بود که تمام امور مربوط بصنعت نفت بوسیله کارشناسان ایرانی اداره شود ولی چون تاکنون عده کافی کارشناس و متخصص نفت برای کشور ما تهیه و تربیت نشده دولت ناچار است از وجود کارشناسان خارجی استفاده نماید . استفاده از کارشناسان البته مستلزم اعطای اختیارات لازم بآنها خواهد بود و دولت حاضر است بموجب قوانین و مقررات داخلی و قرار داد های فردی که بر اساس قانون ایران منعقد شده باشد اختیارات لازم بآنها بدهد ولی بهیچوجه صلاح نمیداند که این اختیارات بیک سازمان خارجی داده شود بخصوص که چنین قراردادی مخالف اصل ملی شدن صنعت نفت است که برطبق آن تمام امور اکتشاف و استخراج و بهره برداری باید بدست دولت باشد .

در مورد فروش نفت هم نظر دولت اینست همانطور که قانون مقرر داشته نفت ایران بنرخ عادلانه بین المللی بمقدار متوسطی که در سه سال اخیر هر یک از کشورهای مشتری نفت ایران خریداری کرده اند بآنها فروخته شود و نسبت بمآزاد محصول هم با شرایط مساوی حق تقدم داشته باشند و برای انجام این منظور حاضر است قرارداد های عادلانه که مدت و شرایط آن باتوافق طرفین معین خواهد گردید منعقد نماید .

ولی توضیح و تأکید این نکته را لازم میدانم که خواه این دولت بر سر کار باشد و خواه دولت دیگری مسئول امور بشود بهر حال و تا زمانی که موضوع غرامات و دعاوی احتمالی کمپانی سابق نفت و دعاوی و مطالبات دولت ایران از کمپانی مزبور حل نشده و شرایط آن معین نگردیده صدور نفت از کشور باید ممنوع باشد زیرا چنانچه دولت ایران بیک توافق موقت تن در دهد و صدور نفت بدون آنکه مسئله غرامات حل شده باشد مجاز شود ممکن است میزان غرامات و خسارات احتمالی شرکت سابق و شرایط پرداخت آنرا بجائی برسانند که هیچوقت ملت ایران نتواند از زیر بار سنگین آن کمر راست کند.

تا سه چهار روز قبل اختلافی که بین هیئت ایرانی و هیئت انگلیسی بود راجع بمسئله سازمان بود. آنها میگفتند که باید يك سازمانی باشد که واسطه بین شرکت ملی نفت ایران و خریداران باشد و تمام کارهای شرکت را این سازمان اداره کند پس از آنکه آن هشت ماده را استرداد کردند می خواهند يك کسی حالا معلوم نیست که بچه عنوان شاید بعنوان مدیر عامل یا عنوان دیگر باشد و بنده اینجا يك قسمت از نامه را که بآنها نوشته ام عین عبارتی را که نوشته شده باید عرض کنم « چون دولت مشغول است نظر خود را برای حصول توافق تهیه و تسلیم نمایند خواهشمندم جزئیات آن اصلی که در نامه خود بآن اشاره فرموده اید که موجب خواهد شد کارمندان انگلیسی در تصفیه خانه و مناطق نفت خیز بمانند بطور روشن مرقوم فرمائید تا دولت بتواند پس از مشاوره نظر خود را بطور قطع ضمن سایر مطالب برای مذاکره اعلام دارد. » روی این اصل مدیر عامل باشد یا يك شخص دیگری باشد آنکسی است که يك اختیاراتی برای او میخواهند که شرکت نفت را اداره بکند و البته گفتند غیر از فروش و فروش هم مطلب مهمی نیست و فروش را البته هیئت مدیره نفت ملی ایران باید بفروشد و قرارداد منعقد کند. نظر بنده قبل از اینکه هشت ماده را پس بگیرند در مذاکرات این بود که شرکت نفت سابق يك تشکیلاتی داشته يك دوائر و شعبی داشته که هر کدام مأمور کاری بودند مثلاً شعبه تصفیه، شعبه استخراج، شعبه اکتشاف، شعبه پرسنل که کارگزینی باشد و سایر شعب، متخصصین فنی که در آنجاها کار می کنند آنها تابع رئیس هر شعبه خواهند بود و بهر شعبه اختیارات تامی داده میشود که بتوانند کارهای آنها را اداره بکنند بنا بر این لازم نیست که يك سازمان دیگری بایک قدرت نامحدودی بوجود بیاید که ما نمیتوانیم بدانیم که صورت اینکار چه میشود. رؤسای شعب میتوانند بهیئت مدیره نفت ملی مراجعه کنند و مشکلات خود را و احتیاجات خود را تأمین کنند. بهر حال پس از اینکه آن هشت ماده را پس گرفتند تقاضا نمودند که شخصی که آنها فقط انگلیسی باشد نه از ملل دیگر و نه ایرانی کار شرکت نفت را اداره بکند و ابسته به شرکت ملی نفت ایران و دوائر و شعب نفت باشد این اختلاف بین دولت و نمایندگان انگلیس هست در نامه ای که امروز رسید اینطور می نویسد که قرائت نشده است حالا من قرائت میکنم.

۲۲ اوت ۱۹۵۱

نخست وزیر عزیزم

در ملاقات دیروز ما که دو ساعت بطول انجامید وظایف و مسئولیت های يك سازمان عامل و یا يك مدیر کل را در مورد شرکت نفت ملی ایران تا حدی که ممکن بود بر آن جناب روشن ساختم خود جتابعالی باینجناب اطمینان داده بودید که هیئت کارمندان انگلیسی طبق قانون میتوانند وظایف و مسئولیت های خود را

کمافی السابق ادامه بدهند ولی اظهارات دیروز جنابعالی در مورد اصرار ورزیدن در تقسیم مسئولیت کاملاً غیر منتظره بود.

بعقیده من هر گاه این کار عملی بشود اداره امور بایسکاه و چاههای نفت کاملاً غیر مقدور خواهد بود. من میبایستی این شرط اصلی را که هیئت کارمندان انگلیسی بایستی در تحت نظر دستگاهی کار بکنند که ورزیده و کاردان باشند مؤکد نمایم.

اینها مردان آزادی هستند و هر گاه راضی نباشند هیچگونه قراردادی که بین دولتین ما منعقد شود نخواهد توانست آنها را در ایران نگاه بدارد.

نمیتوانم باور بکنم که قصد جنابعالی این بوده باشد که تنظیم یک ترتیب تجارتم را برای ما غیر مقدور بفهمائید یعنی یک ترتیبی که هیئت کارمندان انگلیسی را قادر بسازد که بخدمات خود در ایران ادامه داده و در راه کاهیابی این کشور سهم خود را ادا نمایند.

امید وارم که قبل از ظهر امروز جواب جنابعالی را بشنوم.

باتقدیم مراتب ارادت - استوکس

البته اگر مذاکرات ادامه پیدا کند دولت خواهد کرد که این مسئله ایکه تاریک است روشن بشود و هر اقدامی که بشود البته در صلاح مملکت خواهد بود. بنده تقاضا می کنم از آقایان اگر عملیات دولت را تا کنون بر صلاح مملکت دیده اند و اگر با رفتار دولت موافق هستند از رأی اعتماد خودشان نسبت بدولت فروگذار نفرمایند تا دولت با کمال اطمینان بتواند در اینکار آنچه را که وظیفه دارد انجام دهد.

متن نامه ایکه آقای استوکس مهر دار سلطنتی راجع بکارمندان انگلیسی آبادان به آقای
دکتر محمد مصدق نخست وزیر نوشته و جوایکه بآن داده شده است

نامه آقای استوکس و ضمیمه آن:

قصر صاحبقرانیه - ۱۷ اوت ۱۹۵۱

نخست وزیر عزیزم

در ملاقاتیکه در چهاردهم اوت حاصل شد باستحضار آنجناب رسانیدم که اینجناب شخصاً از وضع آبادان
نهایت نومییدی را دارم و حال آنکه دولت شاهنشاهی ایران تشخیص داده اند که برای موقع مذاکرات بایستی
تا جائیکه ممکن است محیط مساعدی فراهم نمود ولی برعکس اوضاع در آبادان و مناطق نفت خیز بدتر شده است.
از اینجناب دعوت شده بود که نمونه‌هایی از این موارد را که در خاطر خودم دارم بعرض برسانم بطوریکه عرض کردم
قبلاً صورتی از شکایات کارمندان انگلیسی را بوسیله آقای بوشهری تقدیم داشتم باین نظر که از لحاظ جنابعالی
بگذرانند و همچنین وعده دادم که یادداشت دیگری در همین موضوع تقدیم بدارم.

اما راجع به هیئت کارمندان انگلیسی در آبادان بایستی بعرض برسانم که همه گونه دخالتی در امور
شخصی آنها از طرف نظامیان و پلیس و افراد سویل میشود و این نوع رفتار البته بامذاکراتیکه الان در تهران
در جریان است مغایرت دارد. نمونه‌هایی از این مداخلات عبارتند از:

- ۱) اتومبیل‌های شخصی شان تفتیش میشود.
  - ۲) کاغذ‌های رسمی و شخصی آنان بوسیله مقامات نظامی بازرسی میگردد.
  - ۳) کارمندان ایرانی را و ادار مینمایند که مراقب کارمندان انگلیسی بوده و عملیات آنها را تجسس نمایند.
  - ۴) امنیت مالی شدیداً نقصان یافته بطوریکه در منازل شخصی دزدیهای متعددی صورت گرفته است
باوجود اینکه قوای تأمینیه بحد وافی و کافی در محل حاضر میباشد.
  - ۵) طبع و توزیع روزنامه انگلیسی ممنوع شده است.
  - ۶) مأمورین گمرک با کارمندان انگلیسی رفتار غیر دوستانه‌ای دارند.
- این نوع دخالت در زندگی عادی و کار روزانه کارمندان انگلیسی محدود و محصور به آبادان نمیشد.
برای استحضار آنجناب و رسیدگی فوری ضمناً رونوشت نامه ایکه از کمیته مشاوره نمایندگان
کارمندان انگلیسی بتاريخ شانزدهم برای اینجناب ارسال شده تقدیم میدارم وبخصوص عطف توجه آنجناب را
بدو قسمت اخیر این نامه خواستار است. این نامه گویاتر از بیان قاصر اینجناب میباشد و وضع و فشار غیرقابل
تحملی را که کارمندان انگلیسی بایستی در حین انجام وظایف خود ببینند و همچنین دلائلی را که هرگاه وضع
عادی برقرار نگردد کلیه کارمندان انگلیسی ایران را ترک و بوطن خود بازگشت خواهند نمود متضمن میباشد.
در خاتمه این نکته را خاطر نشان آنجناب مینمایم که هرگاه قدم‌هایی برای بهبود وضع در جنوب
برداشته نشود برای اینجناب غیر مقدور خواهد بود که بعنوان میهمان دولت شاهنشاهی در اینجا بمانم.
با تقدیم صمیمی‌ترین احترامات از طرف شخص خودم.

ارادتمند شما - استوکس

نامه هیئت کارمندان انگلیسی که در تاریخ شانزدهم اوت به آقای استوکس تسلیم شده است :

آقای محترم :

- ۱) پیرو جلسه ای که نمایندگان هیئت مشاورین کارمندان انگلیسی در آبادان با شما تشکیل داده و نمایندگی کارمندان مناطق نفت خیز در این جلسه با مستر بلاک لا بود اینک ما کارمندان انگلیسی که در مناطق نفت خیز مشغول هستیم کلیه نکات را که در آن جلسه مورد بحث واقع شده کاملاً تصویب و از آن پشتیبانی مینمائیم.
- ۲) میخواهیم نظر شما را باین نکته جلب نمائیم که با وجود اینکه در حین انجام مذاکرات شخص شما میهمان دولت ایران میباشید معیناً دخالت مأمورین ایرانی در کار کارمندان انگلیسی تخفیفی حاصل نموده است بلکه سیاستمداران ایرانی را که شما انتظار داشتید تهران بازگشت نمایند هنوز در خوزستان میباشند و آن حالت کشش و ناراحتی که بین ایرانیها و انگلیسیها وجود داشته هنوز مع التأسف کمتر نشده است.
- ۳) شما نظرتان را باین نحو بیان نمودید که در ظرف مدت ده الی چهارده روز توافقی بین شما و دولت شاهنشاهی ایران بهر نحویکه بوده باشد حاصل خواهد شد و اینک با کمال احترام شما را مستحضر میداریم که ما نمیتوانیم به دلائل ذیل بیش از این پس از انقضاء مدت مذکور بلا تکلیف بمانیم :
  - الف - عملیات تعطیل شده ادامه این حالت وقفه و رکود بدون اینکه امید کار تولیدی در نظر باشد برای روحیه ما فوق العاده مخرب میباشد و لذا بایستی در جستجوی کاری در خارج از ایران بر آئیم.
  - ب - چون اسباب و اثاثیه شخصی خود را بسته و با هم حمل بخارج نموده ایم زندگی در منازل بدون اثاثیه در این هوای گرم خیلی ما را ناراحت دارد.
  - ج - از طرف دیگر عیال و فرزندان ما در انگلستان ناراحت و بلا تکلیف هستند و هر گاه اولاد ما نخواهند بایران بازگردند بایستی در فکر خانه زمستانی و مدرسه برای آنها بوده باشیم.
  - د - اینطور بنظر ما می آید که در تحت شرایط فعلی هر چه بیشتر مدت اقامت ما بطول بیانجامد احساسات نامساعدیکه فعلاً بین ایرانیان و انگلیسیها موجود است بر شدت خود خواهد افزود و بقرض اینکه عملیات تولیدی دو باره شروع بشود کارمندان انگلیسی اکنون که سلطه و احترام خود را در اثر اقدامات سیاستمداران ایرانی که با سوء نیت توأم بوده در ظرف دوازده ماهه اخیر از دست داده اند قادر نخواهند بود دستگاہها را از روی اطمینان و کاردانی اداره نمایند.
  - ه - احترام دو جانبه و حسن نیتی که بین کارمندان انگلیسی و کارمندان ایرانی و کارگران در مناطق نفت خیز در طول مدت پیدا شده بود متأسفانه بطور شدید بلکه غیر قابل جبرانی در اثر اقدامات چندین نفر سیاستمدار تهرانی که نه تجربه ای در کار نفت و نه اطلاعات صحیحی درباره خوزستان دارند بکلی از بین رفته است. از طرف کمیته مشاورین هیئت کارمندان انگلیسی در مناطق نفت خیز امضاء شده است.

پاسخ آقای نخست وزیر :

لرد پرویسیل عزیزم

مراسله مورخه ۱۷ اوت آنجناب بانضمام نامه کارمندان انگلیسی مقیم خوزستان را دریافت و برای استحضار و رفع نگرانی خاطر آنجناب مراتب زیر را اشعار میدارد :

۱) همانطور که آنجناب متذکر شده اند دولت شاهنشاهی ایران معتقد است که برای حسن جریان مذاکرات میبایستی تا آنجا که ممکن باشد محیط مساعدی بوسیله طرفین ایجاد گردد و بهمین منظور دستورات لازمه بمأمورین رسمی دولتی داده شده است .

۲) یقین دارم آنجناب لزوم مراعات مقررات حکومت نظامی را که برای حفظ امنیت در آن حدود برقرار گردیده مورد توجه قرار داده و تذکرات لازمه را بمأمورین انگلیسی خواهند داد .

۳) موضوع امنیت مالی واشکالاتیکه متذکر شده اید بمأمورین کمر کی فراهم ساخته اند فوراً توضیحات لازمه از مأمورین مربوطه خواسته شد .

۴) جنابعالی میهمان گرامی دولت شاهنشاهی بوده و رضایت جنابعالی در مدت توقفتان در ایران مورد توجه شخص اینجناب بوده و برای موفقیت جنابعالی در این مأموریت مهم نهایت جدیت را خواهد نمود .

احترامات فائمه خود را تجدید و تقدیم میدارد - نخست وزیر

جناب آقای لردپریویسیل - طهران

سازمان اسناد و کتابخانه ملی
جمهوری اسلامی ایران

طرح ذیل را روز چهارشنبه ۳۰ مرداد آقای نخست وزیر با آقای استوکس تسلیم نموده اند
طرح زمینه برای مذاکرات آینده نمایندگان دولت انگلستان و نمایندگان دولت ایران
نظر دولت ایران در باب حل مسائل ناشیه از ملی شدن صنعت نفت در ایران

ملی شدن صنعت نفت در ایران و قبول آن از طرف دولت انگلیس اصالتاً و بنمایندگی از طرف شرکت
نفت مسائلی بوجود آورده از جمله سه مسئله فروش نفت بمشتریان سابق و استفاده از متخصصین خارجی و تعیین
غرامات که باید راه حلی برای آنها پیدا کرد.

واضح است که این راه حل باید از یکطرف منافع دولت ایران و از طرف دیگر منافع مشتریان
و سهامداران شرکت سابق را در حدود قوانین ملی شدن نفت باهم التیام دهد.
دولت ایران پس از مشاوره با هیئت مختلط راه حل ذیل را بمنظور وصول باین نتیجه برای بحث و
مذاکره هیئت مشترک نمایندگان انگلیس و ایران پیشنهاد مینماید.

۱) فروش نفت بمشتریان سابق

دولت ایران برای اینکه بمشتریان سابق نفت ایران لطمه ای وارد نیاید حق خرید آنها را محفوظ
میدارد حتی برای آنها نسبت بمشتریان تازه مزیتی قائل است. دولت انگلیس و سایر مشتریان سابق نفت میتوانند
از این حق کاملاً استفاده نمایند و همان مقدار نفتی که سابقاً خریداری میکردند از این ببعدهم بنرخ عادلۀ
بین المللی بر اساس قراردادهای تجارتهای خریداری نمایند. بعلاوه اگر نفت پس از فروش بمشتریان سابق اضافه ای
پیدا کرد برای خرید این مازاد هم مشتریان سابق باتساوی شرایط مقدم خواهند بود.

فروش محصولات شرکت ملی نفت ایران بر اساس قیمت فوب دربندر ایران خواهد بود. شرکت ملی
نفت ایران حاضر است با هر یک از مشتریان سابق قرارداد های فردی منعقد نماید و هر یک از مشتریان سابق
میتوانند مستقیماً یا توسط مؤسسات یا شرکتهای حمل و نقل و توزیع نفت خود را دریافت دارند و واضح است که
مشتریان سابق میتوانند برای دریافت سهم نفت خریداری خود بیک یا چند مؤسسه حمل و نقل و توزیع وکالت دهند.

۲) استفاده از متخصصین خارجی

شرکت ملی نفت ایران متخصصین خارجی را باتمام حقوق و مزایائی که در شرکت سابق نفت دارا بوده اند
بموجب قرارداد های فردی در مقابل آنها نگاهداری خواهد کرد.

نیز برای اینکه در تشکیلات شرکت سابق تغییری حاصل نشود و در این صنعت عظیم اختلالی روی ندهد
تمام آن تشکیلات حتی مقررات اداری و فنی سابق را محفوظ خواهد داشت (جز آنچه باملی شدن نفت مبیانت
داشته باشد) و تمام قسمتهای فنی و اداری را بهمان ترتیب سابق بجزریان خواهد انداخت و این قسمتها را بدست
کارشناسان اعم از خارجی یا داخلی خواهد سپرد و در کارهای جاری و روزانه برؤسای قسمتها اختیارات کافی داده
خواهد شد که برای پیشرفت کار خود آزادی عمل داشته باشند.

بعلاوه برای اینکه شرکت ملی نفت ایران از حیث ترقیات علمی و فنی و اداری از سایر شرکتهای نفت

دنیا عقب نماند عده کافی از متخصصین درجه اول نفت دنیا از بین افراد کشورهایی که در ایران نظر سیاسی خاص ندارند برای عضویت در هیئت مدیره استخدام خواهند شد.

۳ - غرامات

در موضوع غرامات بطوری که کراراً توضیح داده شده مجدداً تذکر میدهد که دولت حاضر است نسبت بدعاوی و مطالبات شرکت سابق نفت راجع بمایملک آن شرکت در ایران با رعایت دعاوی و مطالباتی که دولت ایران نسبت بشرکت مزبور دارد رسیدگی کامل و عادلانه و تعیین حقوق طرفین و تصفیه آن توافق کند. واضح است که کلیه مطالب مذکور در فوق فقط زمینهای برای مذاکره است و برای طرفین تمهیدآور نیست.

بدنبالۀ مذاکراتی که ساعت ۸ بعد از ظهر روز چهارشنبه ۳۰ مرداد ۱۳۳۰ بین آقای استوکس مهربدار سلطنتی رئیس هیئت نمایندگی انگلستان و آقای دکتر مصدق نخست وزیر صورت گرفت یادداشت ذیل را آقای نخست وزیر با آقای مهربدار سلطنتی تسلیم نمودند:

راجع بجزریان امور فنی و اداری که تقاضا فرموده اید ترتیبی داده شود که کارمندان انگلیسی بتوانند بخدمت خود ادامه بدهند در صورتیکه راجع بمسئله فروش و غرامت نظریات دولت شاهنشاهی را مورد توجه قرار بدهید در ایجاد یک دستگاه اطمینان بخش توافق خواهیم کرد.

متن آخرین نامه ایکه از طرف آقای دکتر محمد مصدق نخست وزیر به آقای هاریمن
قبل از عزیمت از تهران نوشته شده است :

طهران اول شهریور سال ۱۳۳۰

هاریمن عزیزم

جای تأسف است که مذاکرات هیئت مشترک نمایندگی انگلیس و ایران دچار مخاطره بن بست شده
اینجناب پیوسته امیدوار بوده است که در مسائل مشترک مساعی طرفین به نتیجه برسد .
تشریف فرمائی آنجناب بتقاضای حضرت ترومن رئیس جمهور دول متحده امریکا از نظر یافتن راه
حل برای مسئله نفت از طرف دولت ایران باحسن قبولی تلقی شد . دولت و ملت ایران احساسات دوستانه دولت
و ملت امریکا را نسبت بخود صمیمانه تقدیر میکند و اذعان دارد که نفت ایران برای اقتصادات این کشور و دنیای
آزاد اهمیت فوق العاده دارد و تمام مساعی ما برای پیدا کردن راه حل بهمین دلیل بوده است که منافع دنیای
آزاد را با منافع ملی خود که بهیچوجه نمیتوانیم از آن انحرافی حاصل کنیم التیام دهیم .
در نتیجه مذاکرات جنابعالی دولت ایران فورمولی را برای مذاکره با دولت انگلیس بنمایندهگی از طرف
شرکت سابق نفت پذیرفت و ما امیدوار بودیم که مذاکرات در حدود همان فورمول بین نمایندگان دولتین انجام
گیرد . متأسفانه در این باب تا کنون تفاهمی حاصل نشده است .

مساعی آنجناب در تفهیم مقاصد دولت و ملت ایران بهیئت نمایندگی انگلیس توضیح و تشریح تجارت
بین المللی نفت بهیئت نمایندگی ایران مورد تشکر است ولی متأسفانه در پیشنهاد هائی که از طرف هیئت نمایندگی
انگلیس داده شده بود توجه کامل باستقلال اقتصادی و سیاسی این کشور نشده و اصول عادی و متداول تجارت
بین المللی رعایت نگردیده و بنا بر این برای دولت و ملت ایران قابل قبول نبود .

در موضوع پرداخت غرامت از بابت مایملک شرکت سابق نفت بطوریکه کرا را توضیح داده شده و در قانون
ایران نیز پیش بینی گردیده دولت ایران بهیچوجه قصد مصادره نداشته بلکه حاضر بوده و هست که از روی
قیمت سهام شرکت سابق و یا بر طبق طریق متداول ملی کردن صنایع در دنیا از آنجمله در خود انگلستان و یا چنانچه
امکان پذیر باشد با تراضی با شرکت سابق نفت پس از رسیدگی بدعاوی و مطالبات طرفین ترتیب پرداخت غرامات را
بدهد و این بکلی با عنوان مصادره که در نامه آنجناب بان اشاره شده متفاوت است .

اما درباره فروش و تجارت نفت با توجه باینکه صدور نفت بمقادیر زیاد و استفاده از وسائل و شرکتها
و سازمانهای عظیم حمل و نقل و توزیع برای کشور ما و دنیای آزاد مفید و ضروری است تذکر میدهد که چون
دولت ایران نفت را بنرخ بین المللی تحویل کشتی بندر ایران (F. O. B.) میفروشد و شرکت ها
و سازمان های عامل خرید با قیمتی که آنها در بازارهای دنیا بفروش میرسانند مخارج حمل و نقل و بیمه
و توزیع و منافع خود را منظور میدارند دیگر نباید توقعات خارج از رویه معمول و متداول تجارتهی مانند
شرکت در منافع از دولت و ملت ایران که مولد نفت است داشته باشند . پیشنهاد هیئت نمایندگی انگلستان این
بود که نفت را بمقادیر بسیار زیاد بقیمت بندر تجارتهی ایران خریداری نماید و تخفیفی در قیمت بانها داده شود
که معادل پنجاه درصد منافع شرکت ملی نفت ایران باشد البته تصدیق میفرمائید که چنین پیشنهادی بهیچوجه
با قاعده عدل و انصاف و اصول اقتصادی و رویه معمول تجارتهی درست در نمیآید .

در باب مسئله متخصصین دولت ایران پیوسته متوجه این مسئله بوده و اعتراف دارد که سهولت و درمدمت قلیل نمیتوان عده کافی و هم آهنگ متخصص فرام نمود که دستگاه نفت را براه اندازد و بهمین دلیل تا کنون درصدد استخدام هیچیک از متخصصین که برای استخدام رجوع کرده اند بر نیامده و میخواهد با همان متخصصین شرکت سابق کار را ادامه دهد و بآنها اختیارات و آزادی عمل کافی برای انجام وظائف اعطاء نماید ولی ضمناً نمیخواهد در این موضوع با هیچ دولت و سازمان خارجی طرف قرارداد واقع شود و با تجارب تلخی که از شرکت سابق نفت دارد مجدداً اختیارات خود را در این امر حیاتی محدود نماید.

مکرر اظهار شده که متخصصین مردم آزادی هستند و کسی نمیتواند آنها را مجبور بخدمت کند. این مسئله توضیح واضح است و دولت ایران هرگز نخواسته است آنها را مجبور بخدمت کند. مبنای قرارداد رضای طرفین است و هر خارجی که رضا داد مستخدم ایران خواهد شد.

بطوریکه در نامه آنجناب مرقوم شده هیئت نمایندگی انگلستان بعلمت آنکه دولت ایران پیشنهادات آنها را بنحود دیگری یعنی غیر از آنچه مقصود اصلی آنها بوده درک نموده پیشنهاد های مزبور را مسترد داشته است. اکنون دولت ایران انتظار دارد پیشنهادی را که بهیئت نمایندگی انگلستان تقدیم کرده مورد مطالعه و توجه قرار گرفته و چنانچه در آن باب نظریاتی داشته باشند بدولت ایران اعلام نمایند. ما نمیگوئیم که پیشنهاد ما کافی و وافی برای مقصود است. فقط میخواهیم که پیشنهاد های مذکور مبنای مذاکرات جدید باشد.

دولت ایران لازم میدانند بار دیگر با بصمیمیت کمال علاقه خود را باینکه مساعی مبذوله آنجناب به نتیجه مثبت منتهی گردد اظهار نماید و امیدوار است که علاقه و توجه خود را برای حسن خاتمه عمل کما فی السابق مبذول فرمائید.

تاریخ ۲۲ مرداد ۱۳۳۰

شماره .....

پست .....

سخت وزیر

ساعت ۱/۴ صبح روز سه شنبه ۲۲ مرداد ماه ۱۳۳۰ جلسه مشترک هیئت دولت و کمیسیون مختلط در منزل آقای دکتر صدق تشکیل گردید ابتدا یادداشت پیشنهادی هیئت نمایندگان انگلستان که در هشت ماهه تنظیم شده بود خوانده شد و آقای مهندس رحیمی نیز توضیحات اضافی که هیئت مزبور شفاها داده بود با استحضار آقایان وزیران و اعضای کمیسیون مختلط رسانید پس از مذاکرات مفصل که درباره تهیه جواب و ترتیب مذاکره و اظهار نظر دولت ایران در باره پیشنهاد های مزبور بعمل آمد موافقت شد که آقای نخست وزیر سر رئیس هیئت نمایندگان انگلستان شفاها متذکر شوند که پیشنهاد یک دیشب به هیئت نمایندگی ایران تسلیم شده با فورمول چهار ماده ای که قبلا توسط آقای هرمن با استحضار اولیای دولت انگلستان رسیده تطبیق نمیکند و بهتر است که آقای استوکس اگر خواهند پیشنهاد ایشان مورد قبول و بحث و مذاکره قرار گیرد مواد پیشنهاد خود را با اصولیکه قبلا توافق شده تطبیق دهند تا در جلسه بعد که با نمایندگان ایران تشکیل خواهد داد ادامه مذاکرات امکان پذیر باشد.

ضمناً آقایان دکتر متین دفتری - صالح - دکتر شایگان - کاظمی - دکتر سنجابی - دکتر معظی انتخاب گردیدند که جواب پیشنهاد هیئت نمایندگی انگلستان را بطور خلاصه بر اساس اظهاراتیکه مقرر گردید آقای نخست وزیر آقای استوکس بنمایند تهیه و برای تصویب هیئت دولت و هیئت مختلط بیاورند و موارد مهمی را که دولت ایران طبق قانون برای مذاکره آماده است تذکر دهند.

تذکر دهند:

تاریخ ۲۲ مرداد ۱۳۳۰

شماره .....

پیوست .....

مطالبی که آقای نخست‌وزیر شفاها باید به مستر استوکس رئیس نمایندگی انگلستان بگویند روز ۲۱ مرداد ۱۳۳۰ از طرف هیئت نمایندگی انگلستان به هیئت نمایندگی ایران تسلیم شده با فورمولی که توسط آقای هرمن بدولت انگلستان داده شده و مبنای مذاکرات می‌باشد مطابقت ندارد و بنابراین مسائلی که طبق فورمول مذکور می‌توان در اطراف آن مذاکره کرد سه مورد ذیل می‌باشد:

- (۱) موضوع خرید نفت برای احتیاجات انگلستان
  - (۲) موضوع رسیدگی بدعاوی حقه دولت ایران و شرکت سابق نفت
  - (۳) موضوع ادامه خدمت متخصصین فنی انگلیسی
- بدیهی است هر نوع نظری در باب مسائل سه گانه فوق طبق فورمول ۲۲ تیر ۱۳۳۰

اظهار شود مورد مطالعه قرار خواهد گرفت.

دست‌نویس - ۱۹۳۱
 زنده
 دکتر ...
 ...
 ...

